

СТАРОВЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА

КНИГА 45–46

СЪДЪРЖАНИЕ

СТУДИИ И СТАТИИ

Георги Попов (София) – Химнографското наследство на Кирило-Методиевите ученици и съставът на Рождественско-Богоявленските последования в миней № 98 от типографската сбирка в РГАДА, Москва	9
Климентина Иванова (София) – Неизвестна компилация, съдържаща Климентовата похвала за Йоан Кръстител	86
Искра Христова (София) – Византийските синаксари и техните славянски реплики	116
Cynthia M. Vakareliyska (Eugene, Oregon) – The Preservation of the Synaxarion to the Constantinople Typikon in the Medieval Bulgarian Calendar Tradition	144
Анета Димитрова (София) – Авторски и преводачески стил в старобългарската агиография	165
Татяна Славова (София) – Славянският превод на Посланието на патриарх Фотий до княз Борис	178
Florentina Badalanova Geller (Berlin–London) – Heavenly Writings: Celestial Cosmography in <i>The Book of the Secrets of Enoch</i> (Книги стъ таннь ѿнохъ)	197
Мариана Цибранска (София) – Към историята на изповедния чин на славянския Юг през XIV век	245
Марко Скарпа (Венеция) – Монашеското образование на Патриарх Евтимий в манастира Кефаларево	273

НАУЧНИ СЪОБЩЕНИЯ И МАТЕРИАЛИ

Вася Велинова, Нина Вутова (София) – Славянските ръкописи от сбирката на Националния исторически музей	283
Мария Шнитер (Пловдив) – Нови сведения за дейността на Йосиф Брадати	305

МОНАШЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ НА ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ В МАНАСТИРА КЕФАЛАРЕВО*

МАРКО СКАРПА (ВЕНЕЦИЯ)

На духовната, културната и политическата дейност на патриарх Евтимий са посветени множество изследвания¹. Много малко се знае обаче за неговото образование, което е базата на по-нататъшната му дейност. Похвалното слово от Григорий Цамблак, което е основният ни източник за живота на патриарх Евтимий, накратко описва неговите първи стъпки в манастира, основан от св. Теодосий Търновский – Кефаларево². Цамблак пише:

„Теодосий е този защитник на добродетелите, който пръв посели оная дълбока пустиня и я направи жилище за хора, която по-рано поради пустотата си беше достъпна най-вече за бесове, а не за хората. Като прие твърде млад този велик и църковен стълб, с млякото на благочестието и с поученията за борба той го превърна в мъж свършен и го предопредели за оръжие на духа, който от такива се нуждае. Той именно наследи безпогрешното правило за умствения живот на оня Синайски, силен в боговидението Григорий, който чрез строгия устав на разума направи Парорийските планини да не отстъпват в нищо на Синайската планина; и на него, прочее, блаженият Теодосий стана приемник на живота и молитвата, а пък на Теодосий – чудният Евтимий“³.

Както е типично за жанра на похвалното слово, портретът на бъдещия патриарх, представен от Цамблак, е идеализиран. В него обаче могат да се открият някои типични черти на монашеския живот на Евтимий, който без

* Тази статия съдържа някои резултати от едно по-голямо изследване (което скоро ще бъде публикувано изцяло), представени на Националната конференция с международно участие „Свети Патриарх Евтимий – личност и дело“, посветена на 600-годишнината от кончината на св. Патриарх Евтимий, организирана от Българската академия на науките, Фондацията „Свети Евтимий, Патриарх Български“ и Кирило-Методиевския научен център към БАН (София, 29 май 2012).

¹ Вж. Ч е ш м е д ж и е в, П о л ы в я н н ы й 2008.

² Отъждествяването на старото Кефаларево с днешното Килифарево е спорно (вж. Д а м я н о в а 1985), поради което предпочитам да използвам старата форма.

³ Г р а ш е в а 1982: 218; срв. К а ъ и џ н и а с к и 1901: 33 (редове 5–18).

съмнение е протичал според предписанията на св. Григорий Синаит⁴: става дума за „пустиня“, „размисъл“, „опазване на помислите“, „послушание“. Има и позоваване, макар и непряко, на психо-физическите техники на една молитва, на които Григорий Синаит е бил най-активен популяризатор⁵. Цамблак пише: „Кой с непрестанно песнопение е възхвалявал Господа не седем пъти на ден, както е в псалтира, но тъй, че самото му дишане да е песен, изпращана от дълбините на душата?“⁶.

Григорий Синаит, след едно десетилетие в манастира „Св. Екатерина“ на Синай, където води строг и безупречен монашески живот, се среща на остров Крит със стария монах Арсений, който го приканва да достигне до съзерцание, научавайки го на особена „практика на молитвата, заедно със специални психо-физически техники“⁷. За тези техники за пръв път се говори в две съчинения от втората половина на XIII в.: „Метод за придобиване на свещено внимание и молитва“⁸ на Псевдо-Симеон Нови Богослов и „За трезвението и опазването на сърцето“⁹ на св. Никифор Светогорски. Григорий Синаит разпространява това учение на Атон и след това, от началото на 30-те години на XIV в., и в България, в манастира в Парория, където новото учение и личното присъствие на Григорий събират много монаси. Сред тях е и Теодосий Търновски, който продължава този тип монашески живот в основания от него Кефаларевския манастир.

В последно време беше изяснено четенето на какви духовни произведения е било важно за Григорий Синаит и неговите последователи¹⁰. Наскоро изказах предположението, че няколко монашеско-аскетически сборника от XIV в.¹¹, съдържащи множество подобни произведения, които в по-голямата си част за пръв път са преведени на славянски език, произхождат от (или по някакъв начин са свързани с) Парория и/или Кефаларево¹². Аз разглеждам

⁴ За Григорий Синаит вж. Желтов и др. 2006; Rigo 2002; Podskalsky 2000: 210–211, и допълненията на Thomson 2005: 524–525.

⁵ Вж. Rigo 2008: LXIX.

⁶ Грашев а 1982: 217; срв. Kaľužniak i 1901: 31 (редове 26–29).

⁷ Rigo 2002: 48.

⁸ Hausherr 1927: 101–172; вж. също Rigo 2008: 401–412.

⁹ PG 147: 945–966; Possinus 1683: 404–428; вж. също Rigo 1991; Rigo 2008: 415–428.

¹⁰ Вж. Rigo 2011; Rigo 2012; Карпа 2012.

¹¹ Става дума за следните ръкописи: Москва ГИМ Ув 510/4° (1330–40; Леонид 1894, 12–13, № 1771); София БАН 77 (1330–40; Кодов 1969, 155–159); Москва ГИМ Хлуд 237 (1340–50; Попов 1872, 462–475); Санкт-Петербург, РНБ Погод 1054 (1345–55; Христова 2009, 95–102); Гильф 47 (1360–70; Христова 2009, 121–126); София БАН 80 (1360–70; Кодов 1969, 174–188); София НБКМ 1036 (1360–70; Стоянов, Кодов 1964, 231–239); 672 (1365–75; Цонев 1923, 183–191); Гильф 35 (1365–75; Христова 2009, 126–132).

¹² Кодикологически и текстологически аргументи в полза на връзката на тези ръкописи с Парория и/или Кефаларево вж. у Sagra 2011 и Карпа 2012. Вж. там и за наличието на някои глави от Григорий Синаит за молитвата в основната, среднобългарска част на ръкопис Погодин 1054, а не само в руските добавки към него.

тези ръкописи като килийни сборници¹³, които са подпомагали духовния отец в образованието на монасите. В своето похвално слово за Евтимий Цамблак пише следното:

„[Евтимий] имаше задължение също и за братството да се грижи. Но нека никой не смята тази грижа за телесна, само за храна и облекло на тялото, а за спасение на душата и за опазване на помислите. Всичко това разсъдителният отец повери на Евтимий, като на опитен ръководител, а сам на неголямо разстояние от обителта размишляваше в пълно безмълвие“¹⁴.

Не се съмнявам, че при изпълняването на това си задължение монахът Евтимий трябва да е използвал сборници като споменатите (а може би и някои от самите тях). Тяхното детайлно проучване може да ни разкрие духовния хоризонт на манастирското образование през епохата. Тук ще се опитам да обобща само най-важните елементи на този хоризонт.

Най-новото в споменатите сборници е присъствието на съвременни текстове: става дума както за двата трактата на Псевдо-Симеон Нови Богослов и на Никифор Светогорски, споменати по-горе, така и за произведения на св. Григорий Синаит¹⁵, които са преведени изцяло в началото на 60-те години на XIV в., но „Глави за молитвата“¹⁶ са били преведени по-рано. Може да се твърди, че тези текстове са били най-важни за православните манастири през разглежданата епоха. И у тримата цитирани автори има отправки към по-стари авторитетни текстове, които един монах трябва да чете¹⁷. И действително, в споменатите парорийски и кефаларевски ръкописи намираме множество различни извлечения от монашески текстове, а понякога и цели съчинения. От голямо значение са неколцина автори, които можем да намерим в почти всички сборници и на които тук ще се спра специално.

На първо място бих посочил за Ефрем Сирин, от чиито съчинения са особено разпространени няколко глави на *De recta vivendi ratione* (capita XC; CPG 3941). От Евагрий Понтийски намираме *De octo spiritibus malitiae* (CPG 2451) и особено *За молитвата* (*De oratione* CPG 2452) – текстове, които, въпреки осъждането на Евагрий, продължават да се разпространяват без неговото име и да влияят на монашеската духовност. Доколкото ми е известно, преводът, поместен в тези сборници, е най-старият превод на съчиненията на Евагрий

¹³ За килийната литература по-късно в Русия вж. П р о х о р о в 1974 и П р о х о р о в 1999.

¹⁴ Г р а ш е в а 1982: 218; срв. К а ł u ż n i а с k i 1901: 32 (ред 25)–33 (ред 5).

¹⁵ За преводите на творенията на Григорий Синаит на славянски език вж. засега Т а с h i а о s 1983.

¹⁶ PG 150: 1329–1338.

¹⁷ За Псевдо-Симеон Нови Богослов вж. Н а u s h e r g 1927: 163, бел. 5 (тази бележка съдържа текстови вариант, който трябва да се включи в основния текст, вж. R i g o 2008: 409); трудът на Никифор започва с една подборка на предходни духовни текстове, вж. PG 147: 948–961; вж. и посочените предходни автори у Григорий Синаит, *За безмълвието и двата образа на молитвата*, 11 (*De quietudine* [Ad Niphonem]), в PG 150: 1324–1325.

на славянски. Много важни в интересувания ни контекст са съчиненията на Макарий Египетски или по-точно на Псевдо-Макарий. В споменатите ръкописи намираме два устойчиви цикъла от Псевдо-Макариев текстове, а има и няколко текста, които Пол Жехен смята за принадлежащи на самия Макарий¹⁸. Фактът, че намираме съчинения на Евагрий и на Макарий в едни и същи монашески сборници, е едно от свидетелствата, че теорията за двете насоки в развитието на византийската мистика – една по-съзерцателна, която се свързва с първия, и друга по-патрична, която е ориентирана към идеите на втория, е опростяване, което не отчита коректно реалността¹⁹.

В разглежданите ръкописи се поместват и два цикъла от съчинения на Исая от Газа (Исаяя Отшелник), автор от V в. (CPG 5555). Историята на създаването на произведенията на Исаяя и тяхната гръцка ръкописна традиция все още са недостатъчно изучени, което затруднява по-точното определяне на съответствията между славянските и гръцките текстове. Важна роля в нашите ръкописи има и творчеството на Марк Подвижник, който също е живял през V в. и чиито съчинения *За духовния закон* (Opusc. I. *De lege spirituali*, CPG 6090), *За тези, които смятат да се оправдаят с дела* (Opusc. II. *De his qui putant se ex operibus iustificari*, CPG 6091) и *За кръщението* (Opusc. IV. *De baptismo*, CPG 6093) очевидно са били от първостепенна важност за монашеското образование, както показва и фактът, че духовният отец на младия Симеон Нови Богослов го съветва да чете произведенията на Марк²⁰.

Голямо място в нашите сборници заемат апофтегмите от различните патерици и преди всичко от Сводния патерик (CPG 5614). Извлечения от Сводния патерик, чийто произход все още е една загадка и би могъл да се свърже именно с тези монашески среди, намираме за пръв път в разглежданите сборници. Свързани със Сводния патерик са и разсъжденията на Зосима (Alloquia, CPG 7361). Всички тези текстове представят монашеския живот чрез модела на светите отци, като допълнение към ръководството на духовния отец.

От VII в. са съчиненията на Псевдо-Анастасий (*Отговори на въпросите*, CPG 7746), на Таласий Кесарийски (*Глави за любовта и въздържанието*, CPG 7848) и, от особена важност, тези на Максим Исповедник (*Глави за любовта*, CPG 7693). Техните произведения са един синтез на цялата предишна

¹⁸ Gehl 1999: 111–112.

¹⁹ „Йоан Майендорф [...] обособява една „неоплатоническа духовност“ или „интелектуална мистика“, основана на платоновата антропология и характерна за Евагрий Понтийски, и, от друга страна, на „противоположния полюс“, като неин „коректив“, една „семитска“ и библейска антропология, поддържана от псевдо-Макарий. Той разглежда цялостното развитие на византийската мистика от V до XV в. в светлината на тази схема“ (Rig 2008: XCII–XCIII, бел. 181). По този повод А. Риг пише: „Един модел от генеалогичен тип, изграден въз основа на „школи на духовност“ или на други категории от този тип, се оказва напълно неадекватен за описване на разнообразното и многостранно богатство на византийския духовен свят“ (Rig 2008: XCII).

²⁰ Никита Ститат. Житие на Симеон Нови Богослов, 4, 6 (Husherg, Horn 1928: 6; 12).

традиция. Най-накрая, през IX в., Теодор Едески е събрал различите по-стари текстове в своите *Глави*²¹, които също намираме в разглежданите сборници.

Своеобразна фигура на монах очертават *Глави за въздържанието* (*Capita de temperantia*, CPG 7864) от Филотей Синаит (X в.)²², в които се говори за вътрешната борба на ума, визията на вътрешния свят и божествената светлина. Със съчинението си той бележи началото на първия голям период на византийската мистика (след общохристиянския на светите отци), към който се отнасят и оригиналната в много отношения личност на Симеон Нови Богослов, както и тази на неговия ученик Никита Ститат (XI в.)²³. В нашите сборници имаме първите свидетелства за славянски превод на съчинения на тези автори. От произведенията на Симеон са били преведени само няколко текста²⁴: Катехисис № 26 (*De poenitentia, et principio vitae solitariae*)²⁵ и дванадесет от неговите *Capita theologica, gnostica et practica*²⁶.

Най-накрая трябва да се каже, че духовното възраждане, обикновено отнасяно към XIII в., започва още през XII в. с Исихий Синаит²⁷. В своите слова *De temperantia et virtute* (CPG 7862), някои от които са включени в разглежданите сборници, той подчертава важността на въздържанието, вглъбяването и умствения самоконтрол, както и централното място, което заема в духовността сърцето, където монахът задържа вниманието си и чете Исусовата молитва²⁸.

Пол Жехен, който, говорейки за гръцките сборници от този тип, ги нарича „добротолубия преди ‘Добротолубие’“, пише: „Монасите никога не са спрели да съставят сборници, много подобни на истински добротолубия ante

²¹ P o s s i n u s 1683: 345–403.

²² За тази датировка вж. R i g o 2008: XXII.

²³ Никита Статит е автор на житие на Симеон Нови Богослов и на коментари върху аскетическите практики, между които *Capita practica, phisica et gnostica* (PG 120: 851–1010), от което на славянски език са преведени 176 от общо 300 глави, и *Libellus per quaestiones et responsiones* (H a u s h e r r, H o r n 1928: XXXIV–XXXV).

²⁴ На въпроса се спря Ф. Томсън във все още непубликувания си доклад на XXII Международен конгрес по византистика (София 22–27 август 2011) „The Mediaeval Slav Reception of the Works of Symeon the New Theologian“.

²⁵ K r i v o c h é i n e, P a r a m e l l e 1965: 68–96.

²⁶ D a r r o u z è s, N e y r a n d 1958.

²⁷ R i g o 2008: LIX.

²⁸ „Исихий Синаит като че ли свежда целия духовен път до „въздържанието“ или до сродни понятия като „внимание“ и „съхраняване на разума“. Това абсолютизиране, освен че неизбежно води до омаловажаване на другите [мистически] практики и на аскезата, е съпроводено от някои конкретни указания, например за необходимостта от обръщане към сърцето: мястото, където се съсредоточават „вниманието“ и Исусовата молитва. Тези указания, заедно с настойчивото подчертаване на редкостта на тази практика и на нейната гарантирана резултатност, предхождат [други] подобни изисквания, които намираме в ръководствата за молитвена практика, писани през XIII в. На всичко това игуменът на „Неопалимая купина“ (старото име на Синайския манастир „Св. Екатерина“, *бел.ред.*) се явява несъмнен предшественик“ (R i g o 2008: LXI).

*litteram*²⁹. В славянска среда ние намираме за пръв път този тип сборници през първата половина на XIV в. (когато е в голям разцвет създаването на такива ръкописи и на гръцки език³⁰) в монашеския кръг на Григорий Синаит. Опирайки се на тяхното съдържание, можем да очертаем в общи линии „духовния пейзаж“ в манастира, където е живял патриарх Евтимий, и да си дадем сметка за произведенията, които той вероятно е чел и чрез които се е образувал в началото на своя монашеския живот.

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

CPG	Clavis Patrum Graecorum: 1. Geerard 1983; 2. Geerard 1974; 3. Geerard 1979; 3a Noret 2003; 4. Geerard 1980; 5. Geerard, Glorie 1987; S. Geerard, Noret 1998.
PG	Migne, J.-P. Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca, 1–161. Parisiis, 1857–1866.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Грашева 1982	Грашева, Л. (съст. и ред.). Стара българска литература. 2. Орагорска проза. С., 1982.
Дамянова 1985	Дамянова, М. Към въпроса за местонахождението на Теодосиевия манастир. – В: Търновска книжовна школа. 4. Културно развитие на Българската държава (краят на XII – XIV в). Материали от Четвъртия международен симпозиум, 16–18 октомври 1985 г. С., 1985, 334–340.
Желтов и др. 2006	Желтов, М., М. М. Бернацкий, А. А. Турилов, А. Ригго, Д. Венюков, А. Деликари. Григорий Синаит. – В: Православная энциклопедия. 13. М., 2006, 50–68.
Кодов 1969	Кодов, Хр. Опис на славянските ръкописи в Библиотеката на Българската академия на науките. С., 1969.
Леонид 1894	Леонид [Кавелин]. Систематическое описание славяно-российских рукописей собрания графа А. С. Уварова. 4. М., 1894.

²⁹ „I monaci non hanno mai smesso di confezionare raccolte, molto simili a vere e proprie filocalie *ante litteram*“ (G e h i n 2001: 84).

³⁰ „По-голямата част от аскетическата продукция е предадена чрез ръкописи от края на XIII и от XIV в.“ (G e h i n 2001: 91).

- П о п о в 1872
П о п о в, А. Описание рукописей и каталог книг церковной печати библиотеки А. И. Хлудова. М., 1872.
- П р о х о р о в 1974
П р о х о р о в, Г. М. Келейная исихастская литература (Иоанн Лествичник, Авва Дорофей, Исаак Сири́н, Симеон Новый Богослов, Григорий Синаит) в библиотеке Троице-Сергиевой Лавры с XIV по XVII в. – Труды Отдела древнерусской литературы, 28, 1974, 317–324.
- П р о х о р о в 1999
П р о х о р о в, Г. М. Келейная исихастская литература (Иоанн Лествичник, авва Дорофей, Исаак Сири́н, Симеон Новый Богослов, Григорий Синаит) в библиотеке Кирилло-Белозерского монастыря с XIV по XVII в. – В: Монастырская культура: Восток и Запад. Сост. Е. Г. Водолазкин. Санкт-Петербург, 1999, 44–58.
- С к а р п а 2012
С к а р п а, М. Аскетико-монашеские сборники XIV в.: содержание и среда составления. – *Palaeobulgarica*, 2012 (под печат).
- С т о я н о в, К о д о в 1964
С т о я н о в, М., Хр. К о д о в. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. 3. С., 1964.
- Ч е ш м е д ж и е в, П о л ы в я н н ы й 2008
Ч е ш м е д ж и е в, Д., Д. И. П о л ы в я н н ы й. Евфимий – В: Православная энциклопедия. 17. М., 2008, 374–376.
- Х р и с т о в а и д р. 2009
Х р и с т о в а, Б., В. З а г р е б и н, Г. Е н и н, Е. Ш в а р ц. Славянские рукописи болгарского происхождения в Российской Национальной Библиотеке. Санкт-Петербург–С., 2009.
- Ц о н е в 1923
Ц о н е в, Б. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. 2. С., 1923.
- Darrouzès, Neyrand 1958
Syméon le Nouveau Théologien. Chapitres théologiques, gnostiques et pratiques. Introduction, texte critique, traduction et notes par J. Darrouzès et L. Neyrand. Paris, 1958.
- Geerard 1974
Geerard, M. *Clavis Patrum Graecorum*. 2. Ab Athanasio ad Chrysostomum. Turnhout, 1974.
- Geerard 1979
Geerard, M. *Clavis Patrum Graecorum*. 3. A Cyrillo Alexandrino ad Iohannem Damascenum. Turnhout, 1979.
- Geerard 1980
Geerard, M. *Clavis Patrum Graecorum*. 4. Concilia – Catenae. Turnhout, 1980.
- Geerard 1983
Geerard, M. *Clavis Patrum Graecorum*. 1. Patres Antenicani. Turnhout, 1983.
- Geerard, Glorie 1987
Geerard, M., F. Glorie. *Clavis Patrum Graecorum*. 5. Indices – Initia – Concordantiae. Turnhout, 1987.

- Geerard, Noret 1998 Geerard, M., J. Noret. *Clavis Patrum Graecorum. Supplementum*. Turnhout, 1998.
- Gehin 1999 Gehin, P. Le dossier macarien e l'Atheniensis gr. 2492. – *Recherches augustinienes*, 31, 1999, 89–147.
- Gehin 2001 Gehin, P. Le filocalie che hanno preceduto la „Filocalia“. – In: Nicodemo l'Aghiorita e la Filocalia. Atti dell'VIII Convegno ecumenico internazionale di spiritualità ortodossa. Sezione bizantina. Bose, 16–19 settembre 2000. A cura di A. Rigo. Magnano, 2001, 83–102.
- Hausherr 1927 Hausherr, R. *La méthode d'oraison hésycaste*. Roma, 1927 (*Orientalia Christiana*, 9.2).
- Hausherr, Horn 1928 Hausherr, I., G. Horn. *Un grand mystique byzantin: Vie de Syméon le Nouveau Théologien (942–1022) par Nicéas Stéthatos. Texte grec inédit et traduction française avec introduction, notes critiques et index*. Roma, 1928 (*Orientalia Christiana*, 12).
- Kałużniacki 1901 Kałużniacki, E. *Aus der panegyrischen Literatur der Südslaven*. Wien, 1901.
- Noret 2003 Noret, J. *Clavis Patrum Graecorum*. 3. A Cyrillo Alexandrino ad Iohannem Damascenum – Addenda. Turnhout, 2003.
- Podskalsky 2000 Podskalsky, G. *Theologische Literatur des Mittelalters in Bulgarien und Serbien. 865–1459*. München, 2000.
- Possinus 1683 Possinus, P. *Thesaurus asceticus*. Tolosae, 1683.
- Rigo 1991 Rigo, A. Niceforo l'escicasta (XIII sec.): alcune considerazioni sulla vita e sull'opera. – In: *Amore del bello. Studi sulla Filocalia*. Atti del „Simposio Internazionale sulla Filocalia“. Pontificio Collegio Greco. Roma, novembre 1989. Magnano, 1991, 79–119.
- Rigo 2002 Rigo, A. Gregorio il Sinaita. – In: *La théologie byzantine et sa tradition*. 2. (XIIIe–XIXe s.). Sous la direction de C. G. Conticello, V. Conticello. Turnhout, 2002, 35–122.
- Rigo 2008 Rigo, A. (ed.). *Mistici bizantini*. Torino, 2008.
- Rigo 2011 Rigo, A. Principes et canons pour le choix des livres et la lecture dans la littérature spirituelle byzantine. – In: *Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies*. Sofia, 22–27 August 2011. 2. Abstract of round table communications. Sofia, 2011, 16.
- Rigo 2012 Rigo, A. Principes et canons pour le choix des livres et la lecture dans la littérature spirituelle byzantine. – *Bulgaria Mediaevalis*, 3, 2012 (под печат).

S c a r p a 2011	S c a r p a, M. Manoscritti di Paroria? – Ricerche slavistiche, 9 (55), 2011, 205–213.
K r i v o c h é i n e, P a r a m e l l e 1965	Syméon le Nouveau Théologien. Catéchèses. 3. Introduction, texte critique et notes par B. Krivochéine, traduction par J. Paramelle. Paris, 1965 (Sources chrétiennes, 113).
T a c h i a o s 1983	T a c h i a o s, A.-E. Gregory Sinaites' Legacy to the Slavs: Preliminary Remarks. – Cyrillomethodianum, 7, 1983, 113–165.
T h o m s o n 2005	T h o m s o n, F. J. Mediaeval Bulgarian and Serbian Theological Literature. An Essential Vademecum. – Byzantinische Zeitschrift, 98, 2005, 503–549.

THE MONASTIC EDUCATION OF THE PATRIARCH EVTIMIY OF TĀRNOVO IN THE KEFALAREVO'S MONASTERY

MARCO SCARPA (VENICE)

(S u m m a r y)

The patriarch Euthimios of Tărnovo started his spiritual path in the monastery of Kefalarevo, which was founded by Theodosios of Tărnovo, a disciple of Gregory of Sinai. In this monastery, Euthimios was educated according to the principles of Gregory of Sinai's new spiritual school, and soon became a teacher of the younger monks.

Studying some ascetic monastic South-Slavic miscellanies related to the Kefalarevo monastery and to Gregory's monastery (Paroria), we were able to understand the spiritual scene and Euthimios' monastic education and, in general, the life in these monasteries.

The miscellanies that have been analyzed include works of contemporary writers: Pseudo-Symeon the New Theologian, author of the Three Methods of Prayer, Nikephoros of Mount Athos (13th century) and Gregory of Sinai's himself. In their works these three authors explicitly refer to a number of previous writers and texts, that reflect, in a certain sense, the entire history of the Byzantine spirituality. Along with the contemporary works, these miscellanies comprise also works of various earlier authors, starting from Ephrem the Syrian, Evagrius of Pontus and Pseudo-Makarios of Egypt (4th century), to Isaiah of Gaza and Mark the Monk (5th century). They also include excerpts from various Paterika (especially those from the Collective (*Svodnyi*) Paterikon, that was presumably written in the 14th century) and passages by Zosimas (6th century). There are found as well authors from the 7th century, such as Athanasios of Sinai, Thalassios of Caesarea and Maximos the Confessor. Theodore of Edessa's writings (11th century) can be seen as a sort of

synthesis of the previous ones. Philotheos of Sinai (10th century), Symeon the New Theologian and Nikitas Stithatos (11th century) represent the second stage of the Byzantine mysticism. Finally, Hesychios of Sinai (12th century) anticipates the spiritual renaissance of the 13th and 14th centuries.

МОНАШЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ПАТРИАРХА ЕВФИМИЯ ТЫРНОВСКОГО В КЕФАЛАРСКОМ МОНАСТЫРЕ

МАРКО СКАРПА (ВЕНЕЦИЯ)

(Р е з ю м е)

Патриарх Евфимий Тырновский начал свой духовный путь в Кефаларском (ныне Килифаревском) монастыре, основанном Феодосием Тырновским, учеником Григория Синаита. В этом монастыре Евфимий получил свое монашеское образование в контексте новой духовной школы Григория Синаита, и вскоре сам стал наставлять молодых монахов. Исследование нескольких аскетико-монашеских южнославянских сборников из этого монастыря, а также из Парории, монастыря Григория, позволило установить духовную панораму монашеского образования Евфимия и монашеской жизни в этих монастырях в целом.

Речь идет о нескольких писателях-современниках, таких как Псевдо-Симеон Новый Богослов, которому приписывают «Метод священной молитвы и внимания», Никифор Афонский (XIII в.) и сам Григорий Синаит.

Они же ссылаются на целый ряд более ранних писателей и произведений, которые в какой-то мере представляют всю историю византийской духовности: от Ефрема Сирина, Евагрия Понтийского и Псевдо-Макария Египетского (IV в.) до Исаии Газского и Марка Подвижника. В сборниках есть и отрывки из разных патериков (в основном из Сводного Патерика, составленного, вероятно, в этот период) и Зосимы (VI в.). VII век представлен Псевдо-Афанасием Синайским, Фалассием Кесарийским и Максимом Исповедником. Произведения Федора Едесского являются своеобразным синтезом того, что писали предшественники. Филофей Синайский (IX в.), Симеон Новый Богослов и Никита Стифат (XI в.) представляют второй этап византийской мистики. И, наконец, Есихий Синайский (XII в.) уже предвещает духовное возрождение XIII и XIV вв.